

Modaliteetin oppikirja

F. R. PALMER *Mood and modality*. (Sarjassa Cambridge Textbooks in Linguistics.) Cambridge University Press 1986. 243 s.

Vuonna 1979 ilmestyi F. R. Palmerin kirja *Modality and the english modals*. Nyt Palmer on uudessa kirjassaan laajentanut perspektiiviään eri kielten välisten modaalisten systeemien vertailuun. Keskeisellä sijalla on edelleenkin englantia, mutta muiden »tunnettujen» kielten (kuten ranskan, saksan, latinan, italian ja espanjan) ohella materiaalina on myös mm. useita Pohjois- ja Etelä-Amerikan intiaanikieliä sekä Afrikan kieliä (tai paremminkin näitä käsitteleviä tutkimuksia).

Palmerin aihe on kiinnostava, mutta kirja ei viimeistelemättömyytensä ja redundanttiutensa vuoksi ole miellyttävimpiä lukukokemuksia. Ensinnäkin siinä poimitaan muutamista — aivan liian harvoista — aiemmista modaalisuuden tutkimuksista tiettyjä käsitteitä, joita tarkastellaan irrallaan alkuperäisistä yhteyksistään. Kritiikkiä ei juuri perustella. Lähdeluettelosta puuttuvat sellaiset tärkeät filosofiset modaalisuuden analyysit kuin Jaakko Hintikan episteemistä modaalisuutta käsittelevä *Knowledge and belief* (1962) ja G. H. von Wrightin *Deontic logic* (1951) ja *An essay in deontic logic* (1968), jotka ovat alan klassisia tutkimuksia. Modaalisuushan olisi ala, jolla lingvistit ja filosofit voisivat parhaiten työskennellä yhdessä.

Formaalistuksella olisi mahdollista selkeyttää »lingvistisiäkin» luokituksia — vaikka tiedetään luonnollisten kielten ilmiöiden olevan pikemmin jatkumon luonteisia kuin tiukkoja jäännöksittäisiä kategorioita.

Teoreettisesti kirja ei siis ole vahva panos modaalisuuden tutkimukseen. Palmer itse huomauttaa, että hänen analyysinsä ei ole ensisijaisesti teoreettinen työ »except in the sense that it aims to provide a framework within which modality will be discussed» (s. 8). Mutta voivatko »puitteet modaalisuuden käsittelylle» olla muuta kuin teoreettiset?

Palmer näkee modaalisuuden olennaisena elementtinä subjektiivisuuden. Modaalisuus voidaankin hänen mielestään määrittellä »puhujan (subjektiivisten) asenteiden ja mielipiteiden kieliopillistumaksi» (s. 16).

Keskeinen lähtökohta Palmerilla on se, että kielten modaalisuuden kieliopilliset systeemit ovat erilaisia: 1) Kielet kieliopillistavat tästä semanttisesta systeemistä eri osia. Esim. jotkut grammatistavat »raportoinnin» tai »kuuleman» (hearsay) merkitsemään, että sanottu on kerrottu puhujalle (kvotatiivi), toiset taas eivät. 2) Kielet voivat järjestää tämän semanttisen kentän eri tavoin. 3) Kielet käyttävät erilaisia kieliopillisiä merkitsimiä (esim. latinassa modaalisuuden systeemiin kuuluvat indikatiivi, subjunktiivi ja imperatiivi, englannissa taas modaaliset verbit).

Tutkielmassaan Palmer analysoi episteemistä ja deonttista modaalisuutta ja näiden »alasysteemejä»; dynaamisen modaalisuuden hän jättää tutkielmansa ulkopuolelle.

Episteemiseen modaalisuuteen Palmer lukee paitsi ne modaalisuuden systeemit, jotka sisältävät mahdollisuuden ja välttämättömyyden aspekteja, myös kaikki sellaiset modaalisuuden systeemit, jotka ilmaisevat puhujan vakuuttuneisuutta sanomastaan. Deonttiseen modaalisuuteen Palmer lukee — Jesperseniä seuraten — »tahdon elementin» sisältävät modaalisuuden tyypit.

Episteemisyydessä on kysymys uskoksista, tiedosta, totuudesta jne., deonttisuudessa taas sekä puhujan että muiden akteista, tarkemmin luvallisuudesta, käskyistä ja kielloista — sekä Palmerille vielä toiveista. Episteemisissä lauseissa modaalisuuden ilmaisimien vaikutusalana voidaan sanoa olevan koko propositio; kun taas deonttisuuden — samoin kuin dynaamisenkin modaalisuuden — ilmaisimet viittaavat johonkin tekoon tai tilaan (ks. esim. Kangasniemi 1987: 138).

Episteemisen modaalisuuden systeemi

Luokitus episteemisiin ja deonttisiin systeemeihin ja niiden alakategorioihin on Palmerin kirjassa keskeinen. Tämä luokitus ei kuitenkaan ole aivan kiistaton. Episteemisyyteen Palmer sisällyttää ensinnäkin myös aleettisen (totuutta koskevan) modaalisuuden, koska näillä kahdella ei ainakaan englannissa ole muodollista kieliopillista eroa. Ei siis voida eri muodoilla ilmaista toisaalta, että lause on loogisesti tosi, ja toisaalta sitä, että puhuja uskoo lauseen olevan tosi. (S. 11.) Modaalien luokitusta ei kuitenkaan voi perustaa yksinomaan muodollisille erotteluille. Semanttisestihan aleettisuus ja episteemisyyden eroavat toisistaan selvästi: aleettisuudessa on kysymys loogisesta ja luonnonvälttämättömyydestä ja -mahdollisuudesta ja niihin liittyvistä totuuksista, episteemisyydessä puolestaan tietämisestä ja uskomisesta, siitä minkä puhuja tietää tai uskoo olevan totta.

Toiseksi episteemisen systeemin alakategorioiden, arvostelmien ja evidentiaalien, erottaminen ei ole aivan selvää. Arvostelmiin Palmer lukee deduktion, spekulatiivin ja assumption, jotka englannissa saavat päätoteumansa *must-*, *may-* (*can-*) ja *will*-konstruktioissa. Esim.

- (1) He must be there.
- (2) He may be there.
- (3) That'll be the postman.

Must (vahva arvostelma) ilmaisee, mikä on episteemisesti välttämätöntä, *may*

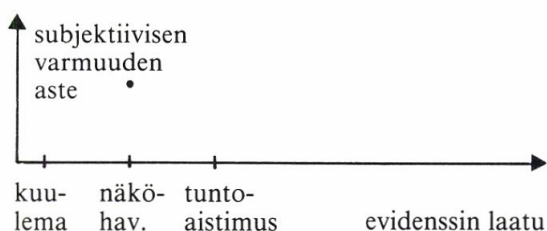
(heikko arvostelma) puolestaan, mikä on episteemisesti mahdollista. Ts. *may* esittää »mahdollisen arvostelman», *must* »ainoan mahdollisen arvostelman» ja *will* »järkevä arvostelman». Evidentiaalit (evidenssin ilmaisimet) viittaavat siihen, mitä puhuja on kuullut, mitä hänelle on kerrottu, mitä hän on nähnyt tai muuten aistein havainnut.

Arvostelmien erottamista omaksi ryhmäkseen voisi tietysti perustella sillä, että tämän ryhmän elementeistä – modaalisisista verbeistä – koostuu muodollisesti enemmän tai vähemmän yhtenäinen kategoria; niillä on lukuisia yhteisiä syntaktisia piirteitä. Tämä on selvä osoitus siitä, että leksikaalisen elementin merkityksen ja syntaktisen käyttäytymisen välillä on kiinteä yhteys. Pentti Leino on huomauttanutkin (1986: 114–115), että tällaisissa tapauksissa semanttinen rakenne heijastuu suoraan syntaksiin. Tällaiset havainnot kyllä oikeuttavat muodostamaan modaaliverbeistä oman ryhmänsä mutta eivät vielä sinänsä erottamaan niitä evidentiaaleista Palmerin tapaan.

Ei olekaan aivan varmaa, kannattaako tällaisin perustein tehtyä jakoa korostaa ainakaan niin suuresti kuin Palmer tekee. Joissakin kielissä arvostelmat usein eroavat muodoltaan evidentiaaleista, mutta aina niitä ei ole mahdollista erottaa. Vrt. esim.

(4) Näin jonkun menevän sisään. Sen täytyy olla Samuel.

Tässä on selvästikin kyseessä aistihavaintoon perustuva deduktio. Palmer itsekin toteaa, että arvostelmat ja evidentiaalit muodostavat jatkumon eivätkä kahta täysin erillistä kategoriaa. Ehkä nämä kaksi olisi kuitenkin parempi kuvata koordinaattikentän avulla:

Subjektiivisen varmuuden asteen akselilla *must* edustaisi puhujan suurinta varmuutta proposition totuudesta, *will* heikompaa ja *may* vieläkin heikompaa (vrt. Palmer s. 95). Palmerin käsitteet deduktio, spekulatiivi ja assumptio eivät mielestäni riittävän selvästi kuvaa sitä, että kyseessä ovat puhujan erivahvuiset varmuudet sanomansa totuudesta; siksi saattaisi olla parempi puhua vain varmuuden eri asteista. Esimerkkimme 4 sijoittuisi kaavioon pisteellä merkittyyn kohtaan, jossa näköhavaintoevidenssi ja vahva subjektiivinen varmuus yhtyvät.

Palmerin mukaan englanti edustaisi puhtaammin arvostelmasysteemiä ja esim. Brasiliassa ja Kolumbiassa puhuttava Tuyuca puolestaan evidentiaalista jatkumon päätä. Edellä esitetyssä koordinaatistossa kummankinlaiset systeemit voidaan kuitenkin kuvata samaan tapaan. Tuyacan evidentiaalinen systeemi muodostaa hierarkkisen rakennelman: visuaalinen, ei-visuaalinen, ilmeinen, toisen käden tieto ja oletettu evidenssi, jossa näköhavaintoevidenssiä käytetään aina, kun puhuja on itse ollut tapahtuman silminnäkijänä. Vaikka puhujalla olisi muunkinlaista evidenssiä, hän kuitenkin viittaa näköhavaintoon aina kun on vain mahdollista. J. Barnes – jonka tutkimukseen Palmer tukeutuu – mainitsee, että esim. jos puhujalta kysytään tämän lähtiessä äitinsä talosta, onko äiti kotona, hän vastaa: »hän oli» käyttäen visuaalisen evidentiaalisen verbisuffiksia eikä »hän on», joka vaatisi »oletuksen evidentiaalia» (s. 67–68). Tuyucan kaikissa lauseissa verbin »evidentiaalinen suffiksi» implikoi puhujan evidenssin laatua. Tuyuca onkin kieli, jossa puhuja ei voi esittää »subjektiivisesti epämodaalistettua deklaratiiivista lausetta», koska deklaratiiivimuotoinen ilmaus kuuluu modaalisyysjärjestelmään niin merkityksensä kuin muotonsakin puolesta. Vahvin evidenssin muoto perustuu siis visuaaliseen havainnointiin.

Deonttisen modaalisuuden systeemi

Deonttisessa systeemissä ja sen alakategorioissa on siinäkin omat ongelmansa. Deonttisten modaalienhan yleensä sanotaan kuvaavan asiointilaa, joka tulee valitsemaan, jos puheena oleva akti suoritetaan. Tämänlaatuinen modaalisuus on olennaisesti yhteydessä intentionaalisuuteen, toivomiseen ja tahtomiseen. (Ks. esim. Lyons 1977: 823–825). Deonttisiin modaliteetteihin luetaan tavallisesti luvallisuus, täytyminen ja kiellonalaisuus. Palmer sisällyttää omaan deonttiseen systeemiinsä direkttiivien ohella myös kommissiivit, volitiivit ja evaluatiivit; kriteerinähän hänellä on »tahdon elementti». Direkttiivit ovat selvin ja tärkein deonttisuuden muoto. Kommissiivit – searlelaisittain puheaktit, joissa sitoudumme tekemään jotakin – vastaavat nekin deonteista annettua yleisempää määritelmää. Sen sijaan volitiivit ja evaluatiivit ovat ongelmallisempia. Volitiivit ilmaisevat toivetta (»Kunpa hän olisi täällä!»; »Toivon hänen tulevan») ja evaluatiivit tunteita tai asenteita »tunnettuja tosioita kohtaan» (»I regret that he should do such a thing!«). Ne kyllä sisältävät tahdon elementin, mutta millä tavalla ne liittyvät kieltoihin, käskyihin ja luvan antamisiin? Perinnäisiä deontteja ne eivät siis ole. Palmer itsekin toteaa niitä olevan vaikea sijoittaa: ne eivät tiukasti ottaen ole deontteja mutta eivät episteemejäkään, koska ne eivät ilmaise puhujan vakuuttuneisuutta sanomastaan. Hänen mielestään ne kuitenkin tulevat lähemmäs deontteja, ja siksi hän sijoittaa ne tähän ryhmään. Ehkä niitä olisi kuitenkin paras käsitellä erillään omana luokkana, volitio-evaluatiiveina; näin niiden ominaispiirteitä voi vapaasti analysoida tarvitsematta huolehtia deonttisuuden ominaisuuksista.

Näin meillä olisi klassinen modaliteettien jako (dynaamisuutta lukuun ottamatta):

episteeminen: tietäminen, uskominen, epäileminen (aleettinen: mahdollinen, välttämätön)

volitio-evaluatiivinen: tahtominen, ei-tahtominen, toivominen, asenteet

deonttinen: pakollinen, kielletty, luvallinen

J. Habermasiin nojautuen tässä luokituksessa voisi nähdä kolme erilaista »maailmankäsitystä»: »objektiivisen maailman» tosiasioiden kokonaisuutena, »sosiaalisen maailman» sosiaalisten suhteiden verkkona ja »subjektiivisen maailman» subjektiivisten elämysten kokonaisuutena. Viestinnässä olemme aina suhteessa johonkin näistä. Näissä käsityksissä voi myös erottaa erilaisia pätevyyden vaatimuksia: »totuudellisuus» koskee objektiivista maailmaa, »oikeus» sosiaalista maailmaa ja »vilpittömyys» subjektiivista maailmaa. (Habermas 1981: 44, 83–, 324.) Episteeminen modaalisuus kuuluisi objektiivisen maailman tosi–epätosi -ulottuvuuteen, deonttisuus sosiaalisen maailman käskyihin ja kieltoihin ja kommissiivit, evaluatiivit ja volitiivit taas subjektiivisen maailman vilpittömyyden vaatimuksiin, ilmaisevat ne puhujan vilpittömyyttä: hän lupaa jotakin, toivoo jotakin, katuu jotakin, iloitsee jostakin jne. Kommissiivit sijoittuisivat lähemmäs deonttista aluetta kuin muut, koska ne muistuttavat direkttiivejä.

Direktiivejä käsitellessään Palmer huomauttaa aiheellisesti, että imperatiivit olisi paras ymmärtää deonttisen systeemin tuntomerkitsemäksi (neutraaliksi) osaksi tai ainakin direkttiivin alasysteemin osaksi. Nehän eivät välttämättä edusta direkttiivin vahvinta tyyppiä. Esim. vastauksena oveenkoputukseen ilmaus »Tule sisään!» on luvan antamisen ilmaisin paljon lievemmin kuin vastaavat *täytyä*- ja *voida*-rakenteet; vrt.

(6) Tule sisään!

(7) Voit tulla sisään!

(8) Sinun täytyy tulla sisään!

Kiinnostava teos

Kirjassa käsitellään myös komplementti- ja obliikvilauseiden modaalisuutta eten-

Kirjallisuutta

kin siltä kannalta, millä keinoin kielissä voidaan merkitä alisteiseen lauseeseen puhujan vakuuttuneisuus ilmaistusta propositiosta (mm. tapaluokan ja tempuksen vaihtelut). Katsaus luodaan finaaliin, konsekutiivisiin, kausaaliin ja temporaaliin lauseisiin sekä ennen kaikkea konditionaaleihin. Kursorisesti tarkastellaan myös modaalisuuden suhdetta muihin kielen kategorioihin kuten negaatioon, persoonaan ja tempukseen.

Kokonaisvaikutelma kirjasta on hie-
man hajanainen. Teos vaikuttaa yhteen kasatulta joukolta palapelin osasia, joista monet samankaltaisuutensa vuoksi ovat tarpeettomia; lukijan tulee itse ne järjestää ja kehitellä niiden välille myös perustelujen verkko. Jos Palmer ei olisi halunnut välttää kaikkea formaalistamista, tulos olisi varmasti ollut yhtenäisempi ja selkeämpi. Yksinkertaisellakin notaatiolla olisi eri kielten erilaisia modaalaisia systeemejä voinut vertailla toisiinsa havainnollisemmin ja systeemaattisemmin. Kirjan kokoavaksi lopuksi olisi voinut edes laatia kaavion tai taulukon niistä piirteistä, joita eri kielet modaalisuuden systeemeissään kieliopillistavat. Aivan yksinkertaisenkin piirrematriisi olisi ollut valaiseva. Kaikesta huolimatta kirja on kiinnostava teos. Kärsivällinen lukija voi saada siitä paljonkin irti.

LÄHTEET

- HABERMAS, JÜRGEN 1981: *Theorie des kommunikativen Handelns I*. Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1987: »Miten Alma-täti voi?» Deonttisen ja dynaamisen modaalisuuden teoria. — *Vir.* 138—162.
- LEINO, PENTTI 1986: Infinitiivin asema lauseessa. *Kieli I* s. 103—156. Hki.
- LYONS, JOHN 1977: *Semantics II*. Cambridge University Press, Cambridge.

RIITTA KORHONEN-KUSCH